

А також усе, що сталося поза тим і після того

Розділ I

Навряд чи хтось заперечить, що в багатьох літературних персонажах є щось від їхніх авторів і від людей, з якими ці автори зустрічалися. Авторі присвячують своє життя поєднанню досвіду з вигадкою. Реальність і фантазія зливаються в те, що називається літературою, і тим, хто ознайомився з життєвими обставинами письменників та їхнім мистецтвом перетілення, книжки відкривають більше, ніж іншим.

Марсель Пруст стверджував, що біографію не можна екстраполювати на мистецтво, — і виписує у своєму романі «У пошуках утраченого часу» ревності до свого секретаря Альфреда Агостінеллі.

Ернест Гемінгвей, відповідаючи на запитання про те, як реальна людина перетворюється на персонажа роману, відповів дослівно так: «Якби я спробував пояснити, як це стається, то одразу наразився б на адвокатів, які спеціалізуються на справах про дифамацію». (У перших варіантах своїх романів «Фієста», «І сходить сонце» Гемінгвей навіть не змінював імена реальних прототипів своїх персонажів, і ті, упізнавши себе в героях після публікації, відвернулися від Гемінгвея). На запитання, чи писав він також і про себе, Гемінгвей відповів без вагань: «Чи знає письменник когось краще за себе?».

Перечитуючи свої романи в старості, Ірем Грін часто натрапляв на персонажів, які — пише він в автобіографії «Шляхи втечі» («Ways of Escape») — махали йому зі сторінок романів й іронічно запитували: «Невже ти справді вірив, що самотужки нас вигадав?». Адже часто вони були запозичені з реального життя.

Сильвії Плат, навпаки, часто здавалося, що вона сама, а також увесь світ, існують лише для того, щоб постати на сто-

рінках її творів, і вона не зважала на почуття інших людей, хай якими близькими вони були: як і багато письменників до та після неї, вона таким чином перейшла між життям і мистецтвом. Ще у 2004 році Фріда Г'юз виправдовувала рішення свого батька вилучити вірші з оригінального рукопису збірки Плат «Аріель» для першої публікації, оскільки в іншому випадку «люди, які ще живуть, були б глибоко ображені». Так само «Листи до дня народження» Теда Г'юза неможливо зрозуміти без точного знання життєвих історій Плат і Г'юза.

І водночас: не можна анітрохи заперечити, що кожен твір також вимагає, щоб його розглядали абсолютно незалежно від особи його автора. Можна навіть сказати, що намагання з'ясувати, чи стоїть за ним справжня історія, не надто допомагає ані книжці, ані її читачам: вигадані історії є не менш важливими. Але автори, про яких ідеться в «Примхах пристрасті», прямо наполягали на тому, що їхні твори засновані на подіях реального світу.

Цей перший і всі наступні розділи були б немислимі без Діани Акерман, Джона Армстронґа, Джуліана Барнза, Ролана Барта, Ульріха Бека, Леслі Бленч, Елізабет Бронфен, Лоренцо Черубіні, Фарамерза Дабгойвали, Зіґрід Дамм, Джоан Дідіон, Джоя Діліберто й Франца Еберлі, який звеселяє серце автора з 2007 року; без Елени Ферранте, Карлоса Фуентеса й Трістана Гарсії; без Інґеборґ Гассер-Крісс, завдяки кому книжка змогла вирости в те, чим вона є зараз; без Пітера Ґея, Рене Жирара й Мальте Гервіґа; без Тобіаса Гейла, який від самого початку супроводжував створення книжки реченням за реченням із обережною, але впевненою критикою і з дивовижною — особливо з огляду на серйозність цієї теми — легкістю думок; автор дякує Свену Гілленкемпу, Сірі Гастведт, Єві Іллуз, Леслі Джеймсон та Даніелю Кельманну за поради й відданість справі; дякує Е. Л. Кеннеді, Рут Клюґер, Мілану Кундері, Жаку Лакану, Ентоні Лейну та Філіпу Лежену; дякує Джо Лендлу, якому восени 2015 року спала на думку вирішальна ідея композиції всієї книги; дякує Доріс Лессінґ та Алексу Лонінґеру за дружбу; дякує Нікласу Луманну та Міхаелю Маару, до кого автор відчуває з року в рік дедалі силь-

нішу вдячність; дякує Вольфгангу Матцу, Саймону Мею, Сіду Мукгерджі, Вікторії Окампо, Міхаелю Ондаатъє, Тіму Парксу, Дагмар Плоетц, Кетрін Енн Портер, Альці та Бгарату Пурі й Сатъяджиту Рею; дякує Дженсу Ростеку, Рюдігеру Сафранскі, Манфреду Шнайдеру, Е. О. Скотту, Фолькмару Сігушу та Зеді Сміт; дякує Крістіні Зоммер за її захват від кожного розділу, а також за те, що вона нагадала автору справжнє значення свободи; дякує Сьюзен Зонтаг, Томасу Штайнфельду, Джону Сазерленду, Колму Тойбіну, Саллі Вейнрайт, Колсону Вайтгеду, Джеймсу Вуду, Мерилін Ялом та Карін Замбеліс, для якої також була написана книга й яка наприкінці дала їй своє довгоочікуване благословення.

Розділ II

Одрі Скрівенер, яка потрапила в «Морську скелю» через нервову астму, перенесла лоботомію в день, на який була призначена операція на мозку Дженет Фрейм: решту життя вона провела, займаючись в'язанням.

Джон Вільям Мані став засновником «гендерних досліджень», згідно з якими гендер не є результатом біологічних відмінностей між чоловіками й жінками, а є соціальним конструктом і тому також мінливий: про авантюрну кар'єру Мані можна довідатися більше в збірнику «Fuckology: Critical Essays on John Money's Diagnostic Concepts» («Трахологія: критичні есеї на основі діагностичних концепцій Джона Мані») за редакцією Лізи Давнінг, Ієна Морленда та Ніккі Салліван (Чикаго й Лондон, 2015).

Дженет Фрейм — хоч вона й ненавиділа психоаналіз, цей «щотижневий ритуал підпорядкування», і сексологію — залишалася в дружніх стосунках з Джоном Мані до самої смерті.

Починаючи з 1960 року, Ернеста Гемінгвея також тридцять шість разів лікували від депресії методом електрошокової терапії, після якої він іноді не міг згадати навіть власного імені; через кілька днів після останньої такої процедури він наклав на себе руки.

Корисними для цього розділу були, безумовно, книжки Дженет Фрейм, особливо її тритомна автобіографія «Ангел за моїм столом» (Лондон, 2010, нім. «Ein Engel an meiner Tafel», Мюнхен, 2012), «На Маніотото» (Мюнхен, 2013), «Обличчя у воді» (Мюнхен і Цюрих, 1994), «Коли кричать сови» (Мюнхен, 2016) та листування з новозеландським художником Вільямом Теофілом Брауном «Від сойки до бджоли» (Берклі, 2016), а також книжки «Письменники та їхнє письмо: Дженет Фрейм» (Тавісток, 2011) Клер Бейзін, «Запам'ятай мої слова! Мемуари журналіста/видавця» (Лондон, 1978) Марка Гоулдена, «Історія Нової Зеландії» (Лондон, 2003) та «Боротьба з янголом: життя Дженет Фрейм» (Окленд, 2000) Майкла Кінга, «Зів'ялі фіалки: польовий путівник по сором'язливості» (Лондон, 2016) Джо Морана та мемуари Девіда Нівена «Заводьте порожніх коней: правдиві оповіді про золоту добу срібного екрану» (Лондон, 1995).

Розділ III

Беттіна фон Арнім помилялася, коли думала, що сонет Гете «Листам кінця немає» призначався саме їй: на написання цитованих рядків Гете надихнули листи Беттіни, та згодом він присвятив вірш Мінні Герцліб з Єни, якій на той час було вісімнадцять років.

Цей розділ ґрунтується на двох любовно анотованих виданнях її творів: «Твори й роздуми» Беттіни фон Арнім у чотирьох томах за редакцією Вальтера Шмітца й Сибіллі фон Штайнсдорф (Франкфурт-на-Майні, 1986–2004) та «Мюнхенському виданні» Гете у двадцяти одному томі за редакцією Карла Ріхтера (Мюнхен і Відень, 1985–1998).

Автор висловлює особливу подяку Гільдегард Баумгарт («Беттіна та Ахім фон Арнім: історія нетипового шлюбу», Берлін, 2016), Ніколасу Бойлу («Гете: поет на тлі своєї доби», Мюнхен, 1995 і 1999), Сігрід Дамм («Крістіана і Гете: дослідження», Франкфурт-на-Майні та Ляйпціг, 2001), Міхаелі Дірс («Беттіна фон Арнім», Мюнхен, 2010), Дагмар фон Герсдорф («Земля не стала мені батьківщиною: життя Кароліни фон

Гюндерроде», Франкфурт-на-Майні та Ляйпціг, 2006), Дітеру Гільдебрандту («Письмо про поцілунки: Історія любовного листа», Мюнхен, 2014), Рюдігеру Сафранські («Гете: життєтворчість», Мюнхен, 2013), Астрід Зеле («Жінки навколо Гете», Райнбек під Гамбургом, 2000) та Роберто Цаппері («Інкогніто: зовсім інше існування Гете в Римі», Мюнхен, 2010).

Розділ IV

Тед Г'юз поховав Сильвію Плат за п'ятнадцять кілометрів від могили Емілі Бронте (у Гаворті, Йоркшир).

Усі поетичні цитати в цьому розділі автор переклав німецькою мовою сам з оригінальних творів Сильвії Плат і Теда Г'юза.

При написанні розділу були використані, зокрема, такі книжки: біографія Теда Г'юза, написана Джонатаном Бейтом (Лондон, 2015), дослідження Елізабет Бронфен про Сильвію Плат (Франкфурт-на-Майні 1998), «Скорбота впливу: Сильвія Плат і Тед Г'юз» (Оксфорд, 2011) Гізер Кларк, «Тед Г'юз: життя поета» (Нью-Йорк, 2003) Елейн Файнштейн, «Ці примарні архіви: розкопки Сильвії Плат» (Оксфорд, 2017) Гейл Гровтер і Пітера К. Стейнберга, а також «Смерть і життя Сильвії Плат» (Страуд, 2003) Рональда Геймана; «Листи до дня народження» (Мюнхен, 2000), «Вибрані вірші» (Лондон, 2003) та «Листи» (Лондон, 2007) Теда Г'юза; «Кохатися в нерозсудливості: життя і трагічна смерть Асі Вевілл» (Лондон, 2006) Єгуди Коренса та Елат Негев, «Мовчазна жінка: Сильвія Плат і Тед Г'юз» Дженет Малкольм (Нью-Йорк, 1994) та «Її чоловік» (Нью-Йорк, 2003) Дайан Міддлбрук; «Аріель: Відновлене видання» (Лондон, 2004) Сильвії Плат, її «Листи додому: 1950–1963» (Франкфурт-на-Майні, 1981), «Збірка поезій» (Лондон, 1981), «Щоденники 1950–1962 років» (Лондон, 2014) та «Листи» у двох томах під редакцією Пітера К. Стейнберга і Карен В. Кукіль (Лондон, 2017 та Нью-Йорк, 2018); «Американська Ізіда: життя і творчість Сильвії Плат» (Нью-Йорк, 2013) Карла Роллісона, біографія «Сильвія Плат» (Франкфурт-на-Майні,

1994) Енн Стівенсон, «Дар Аріеля: Тед Г'юз, Сильвія Плат та історія "Листів до дня народження"» (Лондон, 2001) Еріки Вагнер, «Сильвія Плат: біографія» (Франкфурт-на-Майні, 1990) Лінди Вагнер-Мартін та «Пісня кохання божевільної дівчини: Сильвія Плат і життя до Теда» (Лондон, 2014) Ендрю Вілсона.

Розділ V

Син Айріні та Джаліона Форсайтів, Джон, народився пізньої осені 1901 року. Окрім Ади, життєво важливе значення для Джона Голсворсі мав його колега Джозеф Конрад: батько Голсворсі відправив свого сина, двадцятип'ятирічного ледаря й нездару, через усю Британську Співдружність до Нової Зеландії та Австралії близько 1893 року, і під час плавання з Аделаїди до Кейптауна Голсворсі розмовляв ночами на пасажирському кліпері «Торренс» із першим помічником капітана, поляком за походженням — Юзефом Конрадом Коженювським, якого тоді ще не звали Джозефом Конрадом, — і проводив пізні ночі під палубою, «рядок за рядком» працюючи над своїм першим романом. Це був початок дружби на все життя.

«Більшість уривків, — казав Джозеф Конрад про «Сагу про Форсайтів» Голсворсі, — настільки довершені, що викликають у мене сльози на очах». Водночас, однак, Конрад вважав, що Голсворсі все ж таки занадто приязно ставився до своїх персонажів просто тому, що запозичив їх безпосередньо з життя.

Джозеф Конрад також надав Голсворсі обґрунтування автобіографічності його творів: «Пишучи про людей, реальних чи вигаданих, романіст завжди пише про себе».

Коли в 1913 році померла мати Ади Анна, Ада відмовилася йти на похорон.

Джон Голсворсі категорично відрікся від поховання поряд із родиною й піддався кремації, тим самим утративши на деякий час право вважатися «справжнім Голсворсі» в родині. Ада наслідувала цей приклад у 1956 році у віці дев'яноста двох років.

До самої смерті Ада говорила про Джона менше, ніж про Артура: вона так і не пробачила своєму першому чоловікові згвалтування.

Цей розділ базується на двох виданнях сімейної хроніки Джона Голсворсі — однотомній «Сазі про Форсайтів», яка включає перші три книги: «Власник», «У зашморгу» та «Здаємо в оренду» під редакцією Джеффри Гарві (Оксфорд, 2008), і тритомних «Хроніках Форсайтів» (Лондон, 2001).

Обставини життя всього клану Голсворсі висвітлені у «Вибраних листах» Джозефа Конрада за редакцією Лоуренса Девіса (Кембридж, 2015), біографії «Джон Голсворсі» (Лондон, 1976) Кетрін Дюпре, «За пагорбами, ген далеко» (Лондон, 1937) Ади Голсворсі, «Англійський клімат: Експедиція в біографію Джона Голсворсі» та «Життя і творчість Джона Голсворсі: Позаземна фортеця» Джеймса Гіндіна (Енн Арбор, 1979 та 1987), «Життя і листи Джона Голсворсі» (Лондон, 1935) Г. Вінсента Маррота, мемуари «Для тих, кого ми кохали: Інтимний портрет Ади та Джона Голсворсі» (Лондон, 1956) Ральфа Моттрема.

Розділ VI

На запитання журналістів про нині відомого Едварда Моргана Форстера колишній однокласник відповів: «Ви маєте на увазі письменника? Так, я його пам'ятаю... Трохи розмазня. За це ми його й лупцювали, скажу я вам».

У 1971 році Крістофер Ішервуд видав «Моріса» Е. М. Форстера. Преса відреагувала невдоволено: роман, на її думку, завдав шкоди репутації Форстера. Інші вирішили, що Форстер був «затворником» ХХ століття: він тримав своє особисте життя і «Моріса» в таємниці навіть тоді, коли — після 1967 року — для цього вже не було ніяких підстав. Але хто, навіть сьогодні, озируючись назад, міг би очікувати, що майже дев'яностолітній чоловік зізнається у своїй схильності після того, як йому довелося рік за роком спостерігати, як тисячі людей засуджували до ув'язнення за «грубу непристойність»?

Саїд Рос Масуд так і не прочитав «Моріса»: він помер у 1937 році після не надто вдалого шлюбу.

Починаючи з середини ХІХ століття, психіатрія розглядала любов до представників своєї статі як симптом патологічного зсуву — «інверсії» — сексуальних відчуттів. Лише пізніше Гейвлок Елліс довів, що такий потяг вроджений, а отже, не злочинний. У 1867 році Карл Генріх Ульріхс вимагав декриміналізувати «перевертнів», або «ураністів», яких назвав саме так, посилаючись на давньогрецького бога Урана, який став батьком Афродіти без участі жінки. Слово «гомосексуальність» — «гомо» з грецької означає «рівний» — придумав письменник Карл Марія Бенкерт двома роками пізніше. Слова «дегенерат» і «виродок» уперше вжив Макс Нордау в псевдонауковому дослідженні 1892 року; це дослідження переклали англійською мовою через три роки й спрямували, серед інших, проти Оскара Уайльда, «від якого, — говорив Нордау, — суспільство повинно себе беззастережно захищати».

Аж у 1973 році Американська психіатрична асоціація була змушена виключити гомосексуальність із класифікації психічних захворювань у своєму «Посібнику з психічних розладів».

Під час роботи над цим розділом дуже придалися такі книги: п'ятий том «Ебінгерської редакції» творів Е. М. Форстера (Лондон, 1999) під редакцією Філіпа Гарднера, з якого автор переклав вилучену Форстером любовну сцену між Алекою і Морісом, та видання «Моріса» видавництва «Penguin» (Лондон, 2005) із передмовою Девіда Левітта; «Індійський щоденник» (Лондон, 2009) Дж. Р. Екерлі, «Гей-культура у світовій історії» (Лондон, 2006) Роберта Олдрича, «Е. М. Форстер: Біографія» (Нью-Йорк, 1994) Ніколи Боуманн, «Історія геїв у Британії: Кохання і секс між чоловіками з Середньовіччя і до сьогодні» та «Лондон і культ гомосексуальності, 1885–1914» (Оксфорд, 2008 та Кембридж, 2008) Метта Кука, «Е. М. Форстер: Історія одного життя» (Сан-Дієго, 1981) П. Н. Фарбенка, щоденники Крістофера Ішервуда («Звільнення: 1970–1983», Нью-Йорк, 2012), «У пошуках Е. М. Форстера: Мемуари» (Лондон, 2012) Тома Легатта, «Е. М. Форстер: Нове життя»

(Лондон, 2010 та 2011) Венді Моффат, «Маленька історія геїв: бажання та різноманітність у всьому світі» (Лондон, 2015) Р. Б. Паркінсона, «Мистецтво та гомосексуальність» (Оксфорд, 2011) Крістофера Ріда, «Чужі: гомосексуальна любов у дев'ятнадцятому столітті» (Нью-Йорк, 2005) Грем Робба, біографія «Едвард Карпентер» (Лондон, 2009) Шейли Ровботемс, «Гомосексуальність в історії» (Лондон, 1977) А. Л. Ровза, есе про Е. М. Форстера Зеді Сміт у збірнику «Зміна поглядів» (Кельн, 2015), «Любов у темний час: життя геїв від Уайльда до Альмодовара» (Лондон, 2003) Колма Тойбіна, «Сексуальна рівність» (Гьоттінген, 2014) Джеффрі Вікса, а також два нещодавніх дослідження Грегорі Вудса: «Історія гей-літератури: чоловіча традиція» та «Гомоінтернаціонал: Як гей-культура звільнила сучасний світ» (обидва видання — Нью-Гейвен, 1998 та 2016).

Розділ VII

У випадку багатьох письменників, включно з Байроном, яких прийнято вважати особливо «маскулітними», «мачістами», «байронічними» (спокусливими, самозакоханими, розумними та хитрими), у своїх пошуках другої половини — гармонії, «двох в одній душі», цього «кожен із нас є іншим» — прикметне прагнення повністю залишити позаду гендерні бар'єри: у «Прощавай, зброе!» Ернеста Гемінгвея, в «Останній хорошій країні» та «Райському саду» чоловік і жінка просто міняються ролями, щоб стати єдиним цілим. У «Прощавай, зброе!» Кетрін Барклі запевняє свого Фредеріка: «Немає ніякого я: я — це ти», а в романі Гемінгвея «Райський сад», розпочатому в 1946 році, Кетрін Борн під час медового місяця в прибережному селі на Роні проникає пальцем у свого чоловіка Девіда під час любовного акту: «Now you can't tell who is who, can you?», «Тепер ти не знаєш, хто є хто, чи не так?». Однак наприкінці роману, який залишився фрагментом, шлюб між Девідом і Кетрін Борн розпадається. В «Останній хорошій країні» Гемінгвея Нік Адамс востаннє читає «Буремний Перевал» Емілі Бронте своїй коханій андрогінній сестрі Літлесс.

«Послання до Августи» лорда Байрона переклала німецькою мовою Інгеборґ Гассер-Крісс.

Визначальну роль під час написання цього розділу відіграли «Повне зібрання творів» Емілі Бронте (Лондон, 1992), її «Бельгійські есе» (Нью-Гейвен і Лондон, 1996) та два видання «Буремного Перевалу»: з одного боку, щедро ілюстроване та доповнене коментарями видання «Анотований “Буремний Перевал”» (Кембридж, 2014) Дженет Гезарі, а з іншого — не менш детально доповнений примітками німецький переклад Вольфганґа Шлютера (Мюнхен, 2016). Також я використовував сімнадцятитомне зібрання творів лорда Байрона, яке читала сама Емілія Бронте (видане Джоном Мюрреєм, Лондон 1832–1833), та біографію «Життя, листи та щоденники лорда Байрона» (Лондон, 1860) Тома Мура — ще раз суттєво доповнену по його смерті, — написана 1832 року на основі перших шести томів вищезгаданого видання творів Байрона.

Також прислужилися «Кембриджський посібник до творчості сестер Бронте» (Кембридж, 2007), упорядкований Гезер Глен, «Народження “Буремного Перевалу”: як працювала Емілі Бронте» та «Емілі Бронте: Життєопис» (Бесінґсток, 2011 та Гьоттінґен, 1990) Едварда Чітґемза, «Емілі Бронте: Єретичка» (Лондон, 1999) Стіві Дейвіс, «Інфернальний світ Бранвелла Бронте» (Лондон, 2006) Дафни дю Мор'є, «Байрон: Герой у костюмі» (Мюнхен, 1999) Беніті Айслер, «Байрон та вікторіанська епоха» (Кембридж, 2004) Ендрю Елфербайна, «Емілі Бронте: Душа без кайданів» (Лондон, 1990) Кетрін Френк, «Емілі Бронте: Біографія» (Оксфорд, 1971) Вінфреда Геріна, «Речі наостанок: Поеми Емілі Бронте» (Оксфорд, 2008) Дженет Гезаріс, «Божевільна на горищі: Жінки-письменниці та літературна уява XIX століття» (Нью-Гейвен та Лондон, 2000) Сандри М. Гілберт та С'юзен Губар, «Автори в контексті: Сестри Бронте» (Оксфорд, 2008) Патрісії Інґхем; а також «Письменницький стіл сестер Бронте: Три життя в дев'яти об'єктах», «Небезпечний коханець: готичні лиходії, байронізм та наратив спокуси в XIX столітті» та «Пов'язані задоволенням: вікторіанські секс-бунтарі та новий еротизм» (Коламбус, 2006; Лондон, 2011 та Нью-Йорк, 2015) Дебори Лутц. Крім того, «Байрон: Життя та Легенда» (Лондон, 2003)

Фіони МакКарті, «Життя сестер Бронте: Біографія» (Франкфурт-на-Майні та Ляйпціг, 2008) Ельземарі Малетцке, «Емілі Бронте: “Буремний Перевал”» (Бесінгсток, 1999) Ніколаса Марша, «Міф сестер Бронте» (Лондон, 2002) Лукасти Міллер, дослідження «Еротика і доля: Кохання від Джейн Остен до Д. Г. Ловренса» (Чикаго, 1990) Роберта М. Полгемуса, «Вампір» (Мюнхен, 2014) Джона Вільяма Полідорі та Лорда Байрона, «Емілі Бронте: Її життя та творчість» (Лондон, 1975) Мюріел Спарк і врешті-решт «Емілі Бронте: “Буремний Перевал” — посібник для критика» (Бесінгсток, 2000) Петсі Стоунмен.

Розділ VIII

В основу розділу покладені перші видання так званої «Кролячої тетралогії»: «Кролику, біжи» (Нью-Йорк, 1960), «Кролик зцілився» (Нью-Йорк, 1971), «Кролик розбагатів» (Нью-Йорк, 1981) і «Кролик на спочинку» (Нью-Йорк, 1990), доповнені «Кроликом, якого пам’ятають» у томі «Лизки любові: Короткі оповідання та сіквел» (Нью-Йорк, 2000), «Романами 1959-1965 років» (Нью-Йорк, 2018, «Американська бібліотека»), за редакцією Крістофера Кардаффа, а також однотомним виданням «Кролик Енгстрьом: Чотири романи» (Нью-Йорк, 1995, «Бібліотека для всіх»), суттєво переробленому й доповненому передмовою Джона Апдайка. Автор переклав цитовані уривки з цього видання.

Німецькою мовою томи тетралогії вийшли під назвами «Hasenherz», «Unter dem Astronautenmond», «Bessere Verhältnisse» та «Rabbit in Ruhe» у перекладі Кая Мольвіґа та Марії Карлссон (Райнбек під Гамбургом, 1973, 1976, 1983 та 1994).

При написанні цього розділу також були використані «Зібрання оповідань» Апдайка у двох томах від «Американської бібліотеки» (Нью-Йорк, 2013), збірки есеїв «Розважливі роздуми» (Нью-Йорк, 2007), «Мрії про гольф» (Нью-Йорк, 1996), «Обіймаючи берег» (Нью-Йорк, 1983), «Магія матеріалу» (Нью-Йорк, 1999), «Дивна робота» (Нью-Йорк, 1991) та «Колекція клаптиків» (Нью-Йорк, 1975); мемуари Апдайка

«Самосвідомість» (Нью-Йорк, 1989); «Вибрані вірші» (Нью-Йорк, 2017), до яких увійшли останні вірші Апдайка, «Кінцева точка»; «Джон Апдайк: Критична біографія» Боба Батчелора (Санта-Барбара, 2013), «Апдайк» Адама Беглі (Нью-Йорк, 2014), «Кроляча тетралогія Джона Апдайка: майстерна іронія в русі» (Колумбія та Лондон, 2001) Маршалла Босвелла, «Енциклопедія Джона Апдайка» та «Джон Апдайк у спогадах: Друзі, родина та колеги згадують письменника та людину» (Вестпорт 2000 та Джефферсон, 2017) Джека А. Де Белліс, оновлене видання короткої біографії (Райнбек під Гамбургом, 2013) Фолькера Гаге, «П'ятдесяті роки» (Нью-Йорк, 1994) Девіда Гальберстама та «Фіолетова година: Великі письменники на схилі віку» (Лондон, 2016) Кейті Ройф.

Розділ IX

В основу розділу покладено оригінальне критичне видання Джордж Еліот «Міддлмарч: дослідження провінційного життя» (Нью-Йорк і Лондон, 2000) за редакцією Берта Горнбека, німецький переклад цього видання, здійснений Райнером Цербстом (Штуттгарт 1985 і 2001), а також «Вибрані критичні праці» та «Вибрані есе, вірші та інші твори» Джордж Еліот (Оксфорд, 2000 і Лондон, 1990).

Окрім того, важливі для цього розділу ідеї були сформульовані завдяки працям Розмарі Ештон («Джордж Еліот: Історія одного життя», Лондон, 1996, «Дж. Г. Льюїс: Історія одного життя», Оксфорд 1991 та «Стренд-стріт №142: радикальна адреса у вікторіанському Лондоні», Лондон, 2008), Джозі Біллінгтон («Коннельський пугівник по “Міддлмарч” Джордж Еліот, Чіппенгем, 2012, та «“Міддлмарч” Джордж Еліот: Читацький пугівник», Лондон та Нью-Йорк 2008), Керен Чейз («На мапі світової літератури: “Міддлмарч”», Кембридж, 1991, та «“Міддлмарч” у XXI столітті», Оксфорд, 2006), Філіпа Дейвіса («Бути Джордж Еліот: Біографія романістки», Оксфорд, 2017), Анне та Александера Гілкрістів («Життєпис Вільяма Блейка», Лондон, 2005), Гордона С. Гейта («Джордж Еліот: Біографія», Нью-Йорк та Оксфорд, 1968), Ненсі Генрі

(«Життя Джордж Еліот: Критична біографія», Чичестер, 2015), Нейла Гертца («Серцебиття Джордж Еліот», Стенфорд, 2003), Гертруди Гіммельфарб («Єврейська одісея Джордж Еліот», Нью-Йорк та Лондон, 2012), Ричарда Голмза («Ця довга гонитва: Роздуми романтичного біографа», Лондон, 2016), Кетрін Г'юз («Джордж Еліот: Остання вікторіанка», Лондон, 1999 та «Незавершений вікторіанський проект: Повість про плоть в епоху етикету», Лондон, 2017), Джорджа Левіна («Кембриджський посібник до творчості Джордж Еліот», Кембридж, 2001), Бренді Меддокс («Джордж Еліот і кохання», Нью-Йорк, 2010), Ельземарі Малетцке («Джордж Еліот: Її життя», Франкфурт-на-Майні та Ляйпціг, 1993), Ребекки Мід («Дорога в Міддлмарч: Моє життя з Джордж Еліот», Лондон, 2014), Камілли Паглії («Маски сексуальності», Мюнхен, 1992), Джереми Пексмена («Вікторіанці», Лондон, 2010), Джона Рігнелла («Оксфордський путівник для читачів Джордж Еліот, Оксфорд, 2001), Дженні Аглов («Джордж Еліот», Лондон, 2008) та Е. Н. Вілсон («Вікторіанці», Лондон, 2003).

Розділ X

Пол Бовлз побудував «Під прихистком небес» («The Sheltering Sky») за системою прикмет Джейн, з майже нав'язливими відсилками до неї. Порт, наприклад, хотів купити сліпу танцівницю в Айн-Крорфі й силою підкорити її собі — подібно до того, як пізніше два ватажки караванів у Сахарі домоглися свого з Кіт.

Щоб уявити собі всю складність роботи Джейн, слід мати на увазі, що, наприклад, опис мосту в оповіданні «Табірна катаракта» зайняв у неї кілька днів — а потім уклався в одне речення. Джейн із повагою ставилася лише до того, що було для неї важким: «Якщо я не буду страждати від цього, то нічого не вийде».

У грудні 1985 року від раку легень у віці п'ятдесяти п'яти років помер художник Ахмед Якубі, «найважливіша людина в житті Пола», за словами біографа Бовлза Єнса Ростека.

Усупереч усьому, Пол Бовлз був похований у листопаді 2000 року в неавтономній американській землі, в оточенні виноградників на озерах Фінгер-Лейкз у штаті Нью-Йорк.

Між 1973 і 1999 роками Бовлз опанував мистецтво заплутування журналістів: на питання, чи вірить він у Бога, він відповідав, що вірить в Аллаха. На запитання, чи існує Аллах насправді, він відповів: «Бог його знає».

До самої смерті Бовлз не відмовлявся від припущення, що Джейн отруїла Ламіна Бакалія.

Розділ написаний на основі: зібрання творів Джейн Бовлз в одному томі «Дві серйозні дами», «У літньому будинку», «Сто років» та інших творів, листів за редакцією Міллісент Діллон, «Американська бібліотека» (Нью-Йорк, 2017), а також «Рука сестри в моїй: Зібрання творів Джейн Бовлз» (Нью-Йорк, 2005), видання її творів у німецькому перекладі Брігітт Валітцек («Zwei ernsthafte Damen» та «Einfache Freuden», Франкфурт-на-Майні, 2012), а також двотомника творів Пола Бовлза: «Під прихистком небес», «Нехай сонце заходить», «Павучий дім» у першому томі та «Оповідання та пізніші твори» в другому — обидва за редакцією Деніела Гелперна, «Американська бібліотека» (Нью-Йорк, 2002), до «Під прихистком небес» у «50-річному ювілейному виданні» видавництва «Екко Прес» із передмовою Пола Бовлза (Нью-Йорк, 1999) та перекладі «Der Himmel über der Wüste» Марії Вольф і Почіао (Гамбург, 1952 та Мюнхен, 2006).

Подробиці життя і творчості Джейн і Пола Бовлзів автор почерпнув із «Розмов із Полом Бовлзом» (Джексон, 1993), «Танжерського щоденника 1987–1989 років» (Нью-Йорк, 1991), «Листів Пола Бовлза», упорядкованих Джеффри Міллером (Нью-Йорк, 1994), а також із тому «Недалеке Ніщо: Збірка поем 1926–1977» (Санта-Роса, 1990), зі «Світлин» («Нью-Йорк, 1994), з «Подорожей: Зібрання творів, 1950–1993» (Лондон, 2010), з автобіографії «Без упину» (Нью-Йорк, 1972) та зібрання мемуарів «Аромат учорашнього дня» Пола Бовлза (Нью-Йорк, 2000). А ще в пригоді стали: «Танжерська історія кохання: Джейн Бовлз, Пол Бовлз і я» (Ньюарк, 2015) Керол Ердмен, «Пол Бовлз, 2117 Танжер Сокко» (Райнбек під Гамбургом, 1991) Роберта Брайеттза, «У Танжері: Пол Бовлз —

Жан Жене — Теннессі Вільямс» (Лондон, 2010) Могамеда Чоукріса, «Маленький первородний гріх: Життя і творчість Джейн Бовлз» та «Ти не є Я: Портрет Пола Бовлза» Міллсент Діллон (Берклі та Лос-Анджелес, 1998), «Сон на краю світу: Пол Бовлз та літературні відступники в Танжері» (Нью-Йорк, 1991) Мішель Грін, «Спостерігай і проминай» (Лондон, 1989) Могаммеда Мрейбета, «Джейн та Пол Бовлзи: Подвійна біографія» (Мюнхен, 2005) Єнса Ростека, «Невидимий спостерігач: Біографія Пола Бовлза» (Нью-Йорк, 1989) Крістофера Соєр-Лаучанно, «Танжер» (Лондон та Нью-Йорк, 2013) Джоша Шумейка та «Пол Бовлз: Історія одного життя» (Нью-Йорк, 2004) Вірджинії Спенсер Карр.

Розділ XI

Маргерит спочатку мала прізвище Донадьйо — у 1943 році вона змінила прізвище на Дюрас для свого першого роману «Безсоромні», спрямованого проти матері та її брата П'єра, на честь парафії свого передчасно померлого батька.

Згадуючи про Опір, учасником якого він ніколи не був, Жан-Поль Сартр сказав: «Навіть без нього англійці виграли б війну; навіть із ним вони програли б її, якби довелося програти». Опір Альбера Камю прокинувся лише тоді, коли поразка німців вже ставала очевидною.

Читацьку публіку не збентежила реальність, що стоїть за романом «Коханець». Хай як часто Маргерит Дюрас наполягала на першому, ідея про те, що Маргерит Дюрас в юності пережила велике кохання з привабливим китайцем, усупереч здоровому глузду зберігається донині — ще й тому, що, за словами Мерилін Ялом, просто хочеться вірити у велике кохання, яке ніколи не минає.

Для написання цього розділу автор консультувався з «*Œuvres complètes*» у чотирьох томах за редакцією Жіля Філіппе, «*Bibliothèque de la Pléiade*» (Париж, 2011 та 2014), «Зошитами часів війни» (Франкфурт-на-Майні, 2007) та антологією «Романи» (Франкфурт-на-Майні, 2008), до якої увійшли майже всі прозові твори з 1950 по 1991 роки. Автор

використовував дві біографії Дюрас, написані Лор Адлер (Франкфурт-на-Майні, 2000 і Париж, 2013), «Людська стаття» (Франкфурт-на-Майні, 2001) Роберта Антельме «Жінки в Опорі» (Мюнхен, 2002) Марґарет Коллінз Вайтц, шедевральне есе Єнса Ростека «Груповий портрет із сестрою» (з антології портретів «У трикутнику: Любовні перипетії від Фрідріха Ніцше до Марґерит Дюрас», виданої Ундою Ґьорнер, Франкфурт-на-Майні, 1999), «Марґерит Дюрас: Життя як роман» та «Ким була Марґерит Дюрас, 1914–1996» Жана Вальє (Париж, 2006 та 2014), «Дюрас» (Париж, 1991 та Дублін, 1994) Алена Вірконделе.

Розділ XII

Багато письменників скаржилися на те, що їх вважали вбивцею друга, коханцем дружини державного службовця або одержимим гравцем у рулетку просто тому, що їх плутали з їхніми персонажами, — натомість вони просто скомпонували на кухні своєї підсвідомості знайомих їм людей. Не те, що Малкольм Лаврі: усі знавці його творчості сходяться на думці, що він був абсолютно нездатний писати про жодного персонажа, окрім себе — і Джен Ґебріел.

Обставини смерті Лаврі увійшли в літературні аннали минулого століття як одна з найбільших загадок, завдяки мемуарам Джен Ґебріел, біографам Лаврі, експертці з творчості Лаврі Шеріл Ґрейс та журналістам, таким як Д. Т. Мекс. Вони залишаються нерозгаданими й понині. Але з кожним роком підозра, що Марджері Боннер убила Лаврі — наполовину випадково, наполовину зі страху й самозахисту — міцнішає.

Робота над цим розділом розпочалася з першого видання «Біля підніжжя вулкана» («Reynal & Hitchcock», Нью-Йорк 1947), «1940-й рік біля підніжжя вулкана» (Оттава, 2015), переклади «Вулкана» Клеменса тен Голдера (Штуттґарт, 1951) та Сюзанни Радемахер і Карін Ґраф (Райнбек під Гамбургом, 2015), «Повного зібрання творів» у дев'яти томах за редакцією Йоахіма Сарторіуса (Райнбек під Гамбургом, 1979–1986), а

також «Нескінченна подорож: Оповідання, вірші, фрагменти, листи» (Нью-Йорк, 2007).

Автор переклав лист консула й листування між ним та Івонною з першого американського видання «Вулкана» на німецьку мову.

Особлива увага при написанні роботи була приділена праці Фредеріка Ейзелза «Як писався роман Малкольма Лаврі “Біля підніжжя вулкана”» (Афіни і Лондон, 1997), монументальній біографії Гордона Бовкера «Переслідувані фуріями» (Лондон, 2009) та «Спогадам про Малкольма Лаврі» (Лондон, 1985), «Малкольм Лаврі: Біографія» (Нью-Йорк та Оксфорд, 1973) Дугласа Дея, «Усередині вулкану: Мое життя з Малкольмом Лаврі» (Нью-Йорк, 2000) Джен Гебріел, книжкам «Малкольм Лаврі» (Райнбек під Гамбургом, 1998) Геріберта Говена та «Лабіринт самотності» (Франкфурт-на-Майні, 1998) Октавіо Паса.

Розділ XIII

Іріна Гваданіні так і не виконала прохання Владіміра Набокова повернути його любовні листи. Після війни вона потерпала на межі бідності; Набоков дав їй трохи грошей і лише один раз, мотивуючи це тим, що на старості перетворився на скнару.

Іріна Гваданіні померла в Парижі в 1976 році у віці сімдесяти років.

Кажуть, що після розриву з Набоковим вона більше ніколи не вступала в близькі стосунки.

Її оповідання «Тунель» уперше з'явилося у 1961 році під псевдонімом «Алётрус» — що в перекладі означає «Агов, боягузе!». Його можна знову знайти в «Російських емігрантських оповіданнях від Буніна до Яновського» за редакцією Брайана Каретника (Лондон, 2018).

Цей розділ ґрунтується на «Зібраних творах» Владіміра Набокова у двадцяти чотирьох томах за редакцією Дітера Е. Ціммера (Райнбек під Гамбургом, 1989–2017), на двотомному виданні «Романи та мемуари» «Американської бібліотеки»

(Нью-Йорк, 1996) за редакцією Брайана Бойда, «Зібрання поем» (Лондон, 2012), томі «Сни безсоння» (Прінстон та Оксфорд, 2018), а також на «Вибраних листах 1940–1977 років» (Сан-Дієго та Нью-Йорк, 1989).

Літературу про переливчасто-неоднозначного ВН зараз практично неможливо оглянути, але головоломка стала менш непроникною завдяки «Гарлендському путівнику по творчості Владіміра Набокова» і «Потойбічному світі Набокова» (Нью-Йорк, 1995 і Прінстон, 1991) Владіміра Є. Александрова, уже класичній двотомній біографії Брайана Бойда (Райнбек під Гамбургом, 1999 і 2005) та ґрунтовних працях Джеймса М. Кейна в «Бібліотеці для кожного» (Нью-Йорк, 2003). Суттєво допомогли також: «Кембриджський путівник по творчості Набокова» (Кембридж, 2005) за редакцією Джуліана В. Конноллі, «Життя і творчість Владіміра Набокова» (Нью-Йорк, 1986) Ендрю Філда, «Вигадані біографії: Англійські романи Владіміра Набокова» (Тюбінген, 2016) Герберта Грабе, «Кейн: Біографія Джеймса М. Кейна (Карбондейл, 1987) Роя Гупза, «Випробування вогнем і випробування водою: нариси про літературу» та «Solus Rex: Прекрасний злий світ Владіміра Набокова» (Франкфурт-на-Майні, 1997 і Берлін, 2007) Міхаеля Маара, «Безсмертя Ахілла: З чого почалася оповідь» (Мюнхен і Відень, 1997) Юргена Менті, «Інший Набоков» (Еванстон, 2017) за редакцією Брайана Бойда й Марієти Бозовіч, «Набоков, збочено» (Ітака і Лондон, 2010) Еріка Неймана, «Таємна історія Владіміра Набокова» (Нью-Йорк і Лондон, 2013) Андреї Пітцер, «Набоков в Америці: на шляху до "Лоліти"» (Нью-Йорк, 2015) Роберта Попера, «Слідами Набокова» (Франкфурт-на-Майні, 1981) Зінаїди Шаховської, «Вера (жінка Владіміра Набокова)» (Нью-Йорк, 2000) Стейсі Шифф, «Мистецтво і література» (Сан-Франциско, 2004) Едмунда Вайта, «Жінки в житті й творчості Набокова» за редакцією Наїлі Гаріпової та Хуана Хосе Торреса Нуньеса (Берн, 2016), «Набоков у кіно» (Джефферсон і Лондон, 2003) Барбари Вайлі та «Чародій: Набоков і щастя» (Франкфурт-на-Майні, 2015) Лайли Азам Занганег.

Автор хотів би особливо підкреслити, що цей розділ годі було б написати без детальних коментарів та епілогів Дітера

Е. Ціммера в його виданні Набокова, а також без його книг «Берлін Набокова» та «Вихор “Лоліти”»: Відомості про епохальний роман» (Берлін, 2001 та Райнбек під Гамбургом, 2008).

Автор висловлює подяку Норберту Гробу та Петеру фон Матту за їхнє розуміння нуару.

Розділ XIV

У січні 2010 року журналіст-мандрівник зустрівся з Габріелем Гарсія Маркесом у внутрішньому дворикі butik-готелю в Картахені-де-Індіас. Коли журналіст мимохідь згадав, що збирається подорожувати Ріо Магдаленою, Гарсія Маркес схопив журналіста за зап'ястя й сказав: «Я точно пам'ятаю, я знаю все про цю річку, просто все», не відпускаючи зап'ястя журналіста, тримаючи його майже до болю. Потім погляд вісімдесятирічного ювіляра загубився: спантеличений і трохи сердитий, невдовзі втомлений і порожній.

Лише в тиші в Колумбії заговорили про те, що його пам'ять потьмарилася: Гарсія Маркес страждав на хворобу Альцгеймера. Народу здавалося непростенною жорстокістю Божою вразити неміччю забудькуватості того, хто жив для того, щоб пам'ятати прожите й мати можливість розповісти про це. Навіть обличчя своєї дружини Мерседес він іноді не впізнавав: як він боявся й намагався відобразити у своєму великому романі «Кохання під час холери» майже тридцять років тому.

У ньому він створив пам'ятник не лише своїм батькам, а й Мерседес: наприкінці книги Ферміна Даса та Флорентіно Аріса змогли продовжити свою подорож лише тому, що завантажили дрова в селі, «де народилася Мерседес».

Цей розділ ніколи не був би написаний без оригіналу «El amor en los tiempos del cólera» (Барселона, 1997 і 2015) та «Кохання під час холери» в німецькому перекладі Дагмари Плоетц (Кельн, 1987), «Розмови з Габріелем Гарсія Маркесом» (Джексон, 2006), «Запах гуаяви: Бесіди з Плініо Апулейо Мендосою» (Кельн, 1993), «Робота журналістом» (Кельн, 2000–2008), «Останнє інтерв'ю» (Нью-Йорк і Лондон, 2015) та «Життя заради боротьби» (Барселона, 2002).

Під час буремної одиссеї цим розділом автор потонув у потоці джерел і документів: у книжках «Афрокубинські культури» (Франкфурт-на-Майні, 2000) Мігеля Барнета, «Габріель Гарсія Маркес: Самотність і солідарність» (Гаундмільз, 1993) Майкла Белла, «Гарсія Маркес: Людина і письменник» (Чейпел Гілл, 2010) Джина Г. Белл-Віллади, «Габріель Гарсія Маркес: відьмацьке письмо» (Прінстон, 1998) Іва Біллона та Маурісіо Мартінеса-Каварда; «Кембриджська присвята Габріелю Гарсії Маркесу» (Кембридж, 2010), «Габріель Гарсія Маркес: Життя і творчість» (Мюнхен, 1989) Оскара Коллазоса, «Габріель Гарсія Маркес» (Лондон і Нью-Йорк, 2016) Джея Корвіна, «“Кохання під час холери” Габріеля Гарсія Маркеса» (Нью-Йорк і Лондон, 2003) Томаса Фейгі, «Габріель Гарсія Маркес: Нові прочитання» (Кембридж, 1987 і 2009) за редакцією Бернарда МакГірка й Ричарда Кардвелла, «Габріель Гарсія Маркес» (Лондон, 2010) Стівена М. Гарта, «Габріель Гарсія Маркес: Магія реальності» (Франкфурт-на-Майні, 2005) Гаральда Ірнбергера, «Викладач спогадів: річкова подорож через Колумбію» (Лондон, 2012) Майкла Джейкобса, «Габріель Гарсія Маркес: Історія одного життя» (Лондон, 2008) Джеральда Мартіна, «Габріель Гарсія Маркес: Літературний творець Колумбії» (Лондон, 1987) Стівена Мінти, «Критичний путівник» (Вестпорт та Лондон, 2001) Рубена Пелайо, «Габріель Гарсія Маркес: Життя і творчість» (Кельн, 2010) Дагмар Плоетц, біографія «Подорож до джерел» (Кельн, 1998) Дасо Сальдівара, «Габріель Гарсія Маркес: Молоді роки» (Нью-Йорк, 2010) Айлана Стейвенса, «Габо: Як постав Габріель Гарсія Маркес» (Лондон, 2015) Джастіна Вебстера та «Габріель Гарсія Маркес: “Сто років самотності”» (Кембридж, 1990) Майкла Вуда.

Розділ XV

Роберт Бравнінг помер у Венеції у 1889 році, у віці сімдесяти семи років, у Палаццо Реццоніко свого сина Пеніні, який згодом також прийняв у себе Лілі Вілсон, яка потребувала догляду.

Переклад сонетних рядків Елізабет Баррет Бравнінг здійснила Інгеборг Гассер-Крісс за переспівом Райнера Марії Рільке.

Для написання цього розділу були передовсім важливі такі книжки: «Вікторіанський біль» (Прінстон та Оксфорд, 2017) Рейчел Еблов, «Елізабет Баррет Бравнінг» (Лондон, 2003) Саймона Ейвері та Ребекки Стотт, «Листи» Елізабет Баррет і Роберта Бравнінга у двох томах (Лондон, 1899), «Зібрання поем» (Вейр, 2015) Елізабет Баррет Бравнінг, «Центральні тексти» (Оксфорд та Нью-Йорк, 2009) Роберта Бравнінга, «Жінка: Неймовірне життя Йоко Оно» (Нью-Мелден, 2004) Алана Клейсона, «Елізабет Баррет Бравнінг, жінка та поетка» (Чейпел Гілл, 1988) Гелен Купер, «Вікторіанці» (Оксфорд та Нью-Йорк, 2008) Філіпа Дейвіса, «Твої гроші ніколи не мої: Битва за душу “Бітлз”» (Лондон, 2010) Пітера Доджетта, «Джон Леннон: Передісторія кожної пісні, 1970–1980» (Лондон, 2010) Пола До Ноера, «Бравнінг: Приватна історія» (Лондон, 2004) Айена Фінлейсона, «Елізабет Баррет Бравнінг: Біографія» (Нью-Йорк, 1988) Маргарет Форстер, «Повний критичний путівник по творчості Роберта Бравнінга» (Лондон і Нью-Йорк, 2002) Стефана Говліна, «Вікторіанська гувернантка» (Лондон, 1993) Кетрін Г'юз, «Листи» (Лондон, 2016) Джона Леннона, «Леннон про Леннона: Бесіди» (Лондон, 2017), упорядковані Джеффом Баргером, «Захотіли і зробили: Шлюб Елізабет Барретт та Роберта Бравнінга» (Нью-Йорк, 1995) Джулії Маркус, «Елізабет Барретт Бравнінг: Джерела нової поезії» (Чикаго та Лондон, 1989) Дороті Мермін, «Роберт Бравнінг: Життя після смерті» (Лондон, 2004) Памели Невілл-Сінгтон, «Джон Леннон: Історія одного життя» (Лондон, 2009) Філіпа Нормена, «Життя Роберта Бравнінга» (Оксфорд та Кембридж, 1996) Клайда де Л. Райалза, «Життя Елізабет Барретт Бравнінг» (Єль, 1970) Гарднера В. Тепліна, «Бравнінги: Їхні життя і творчість» (Бостон, 1911) Ліліан Вайтінг, «Роберт Бравнінг: Літературне життя» (Гаундміллз, 2001) Сари Вуд та «Роберт Бравнінг» (Лондон та Нью-Йорк, 2014) Джона Вулфорда та Деніела Керліна.

Для Крістіни та Інґеборґ
2015

*Цюрих, Флоренція, Лондон, Нью-Йорк, Кочин, Керала, Лугано,
Алажуела, Мумбаї, Пафос, Марракеш, Таорміна, Єрусалим, Фло-
ренція, Цюрих*
2018

ЗМІСТ

БЕЗСМЕРТНА ПАРА

Розділ I. Про кохання, яке не минає 7

ТУГА

Розділ II. Відтанцьовані чобітки 14

ЖАГА 26

Розділ III. Каблучка, блакитний камінчик,
напівоголена дівка 26

ПЕРШИЙ ПОЦІЛУНОК І ДОВГА НІЧ

Розділ IV. Я існую на світі лише щоб ти мене кохав 37

БЕЗ ВЗАЄМНОСТІ

Розділ V. Немезида 49

ДВОЄ ЯК ОДНЕ

Розділ VI. Таємний заповіт на щастя 60

Розділ VII. Легше голіруч розколоти

стовбур дуба навпіл 75

Розділ VIII. Веселка у ванній 90

ДВОЄ ПООДИНЦІ

Розділ IX. Базилік 106

КРИЗА, ЗРАДА, РОЗЛУЧЕННЯ	
Розділ X. Яллах!	121
Розділ XI. Правда, хай навіть злочинна	142
Розділ XII. Вернися до мене, бодай на день	150
ЗНОВУ РАЗОМ	163
Розділ XIII. Для Вери	163
Розділ XIV. Казка про двох молодих, що знайшли одне одного лише в старості	177
КОХАННЯ, ЯКЕ НЕ МИНАЄ	189
Розділ XV. Ми побачимося незабаром	189
ДЖЕРЕЛА, КОМЕНТАРІ	200